

УДК 343.915:343.541

Дьордай В. І., здобувач кафедри кримінології та кримінально-виконавчого права Національної академії внутрішніх справ

Derdyay V., Researcher of Criminologies and Criminally Executive Rights Department of National Academy of Internal Affairs

ТЕОРЕТИКО-МЕТОДОЛОГІЧНІ ЗАСАДИ ЗАПОБІГАННЯ ЗГВАЛТУВАННЯМ, ЩО ВЧИНЯЮТЬ НЕПОВНОЛІТНІ В УКРАЇНІ

TEORETIKO-METHODOLOGICAL PRINCIPLES OF PREVENTION OF RAPING WHICH ACCOMPLISH MINOR IN UKRAINE

Розглянуто головні економічні та соціальні заходи щодо запобігання згвалтуванням, що вчиняють неповнолітні. Досліджено вплив економічної ситуації в державі та недостатнього рівня розвитку соціального забезпечення на рівень злочинності неповнолітніх. Визначено пріоритетні напрями вдосконалення економічних і соціальних заходів щодо запобігання таким згвалтуванням.

Ключові слова: запобігання, мотив учинення злочину, економічні заходи щодо запобігання, соціальні заходи щодо запобігання, формування особи неповнолітнього гвалтівника, неповнолітній.

Рассмотрены основные экономические и социальные мероприятия по предотвращению изнасилований, которые совершаются несовершеннолетними. Исследовано влияние экономической ситуации в государстве и недостаточного

развития социального обеспечения на уровень преступности несовершеннолетних. Определены приоритетные направления совершенствования экономических и социальных мероприятий по предотвращению таких изнасилований.

Ключевые слова: предотвращение, мотив совершения преступления, экономические мероприятия по предотвращению, социальные мероприятия по предотвращению, формирование личности несовершеннолетнего насильника, несовершеннолетний.

The main economic and social measures to prevent rape committed by juveniles investigate the influence of the economic situation in the country and the underdevelopment of social security to the level of juvenile crime, it appears the main directions of improvement of economic and social measures preventing rapes committed by juveniles.

For example, according to statistics, in 2014. increased the number of crimes committed by juveniles (12,3 %), the number of crimes committed by minors or with their participation was 17,3 thousand (3,5 % of the total number of crimes recorded by the Interior), including each other – hard (50,4 % or 8,7 thousand offenses). Every 2nd of 3 crimes – theft (66,6 % or 11,5 thousand offenses). Number of robberies decreased by 36,4 %, the number of homicides was 76 crimes.

Research issues struggle with sexual crimes in general and in particular rape dedicated work by many scientists, including: Y.V. Aleksandrov, Y.M. Antonian, V.I. Borisov, V.V. Shaves, O.M. Dzhuzha, A.I. Dolhova, A.F. Zelinsky, A.P. Zakalyuk, and others.

Preventive rapes committed by juveniles, economic largely determine the nature and level of material conditions of society by providing direct or indirect impact on all its sides and scope. Therefore, one of the main measures General Social rape prevention is to stabilize economic processes and the rise of the domestic industry and agriculture, which will allow the state to invest as much money in the social sphere.

Most measures to prevent juvenile delinquency economic aimed at neutralizing criminogenic consequences of the economic sphere and manifest themselves as at the macro level (eg, recovery of the economy as a whole, the economic protection of the poorest sections

of the population by introducing scientifically-based subsistence level) and micro (eg, incentives and assistance to specific individuals who are in critical situations)

When measures of a social nature should understand the activities of public and private agencies and institutions, public and religious organizations of different social strata, based on a combination of ideas, opinions and attitudes of people in society.

Thus, only with improved economic situation in Ukraine may hope that in the future there will be real opportunities to improve living conditions, schools, pre-school and after-school facilities; for the implementation of various social programs aimed at improving living conditions, and, accordingly, there will be changes in the situation of juvenile delinquency.

It is necessary to improve the system of prevention in each institution, namely the accurate execution of the curriculum; providing daily employment benefit students after school activities (organization of sports clubs, clubs, museums, movies, etc.); explanation of rules of conduct teenagers on the streets and elsewhere to prevent circumstances that contribute to the commission of rape.

Keywords: prevention, motive of the crime, economic prevention, social prevention, identity formation rapist minor, minor.

Дослідження детермінант зростання злочинності, особливо злочинності неповнолітніх, має важливе суспільне та державне значення. Проблеми сексуальної злочинності відносяться до числа найменш досліджених в кримінології, в першу чергу, через невеликий об'єм емпіричних даних, отриманих в результаті дослідження особистості сексуальних злочинців і механізмів їх злочинної поведінки. Але, слід зазначити, що дослідження саме цієї проблеми необхідно здійснювати на базі використання підходів різних наук: психології, психіатрії, сексології, кримінології.

Неповнолітні особи, через специфічні вікові особливості, перебування у, так би мовити, переломному періоді, коли лише відбувається становлення їх психіки, потребують підвищеної уваги. Такий стан сприяє тому, що в них, через недостатню увагу з боку батьків, вчителів, вихователів, може сформуватись спотворене бачення світу. Саме у цей період відбувається поступове формування майбутнього злочинця.

Для неповнолітніх завжди більш притаманним було вчинення корисливих та насильницько-корисливих злочинів (крадіжки, грабежі, розбої, хуліганства, тощо). Наприклад, за даними Держкомстату, у 2014 р. зросла кількість злочинів скоєних неповнолітніми (на 12,3 %), кількість злочинів, скоєних неповнолітніми та за їх участі склала 17,3 тис (3,5 % у загальній кількості злочинів, зареєстрованих органами внутрішніх справ), серед яких кожен другий – тяжкий (50,4 % або 8,7 тис. злочинів). Кожен 2-й з 3-х злочинів – крадіжка (66,6 %, або 11,5 тис. злочинів). Кількість грабежів зменшилась на 36,4 %, кількість умисних вбивств склала 76 злочинів.

Але, не зважаючи на спрямованість неповнолітніх на вчинення таких злочинів, ними також вчиняються і злочини проти статевої свободи та статевої недоторканості. Але не слід забувати про високий рівень латентності статевих злочинів, та те, що даний злочин вчиняється не лише особами 14-річного віку, а і у більш ранньому віці.

Запобігання злочинів у цілому базується на вирішенні суспільством значних соціально-економічних і культурно-виховних завдань його подальшого розвитку, тобто воно залежить від можливостей соціальної профілактики злочинності. Чим ефективніше буде здійснюватися загально соціальна профілактика, тим менша потреба у застосуванні спеціальної профілактики [1, с. 11–12].

Загальносоціальні заходи, як відомо, розраховані на тривалий період дії. Методи загально соціальної профілактики представляють собою комплексну систему способів цілеспрямованої діяльності всіх суб'єктів профілактики для вирішення значних соціальних, економічних та інших проблем життя суспільства, вдосконалення суспільних відносин [2, с. 56].

Дослідженню проблематики боротьби зі статевими злочинами взагалі і згвалтуваннями зокрема присвячували роботи багато вчених, зокрема: Ю.В. Александров, Ю.М. Антонян, В.І. Борисов, П.А. Воробей, В.В. Голіна, Б.М. Головкін, Б.Л. Гульман, О.М. Джужа, О.О. Дудоров, Л.В. Дорош, А.І. Долгова, О.П. Дяченко, А.А. Жижиленко, А.Ф. Зелінський, А.П. Закалюк, О.М. Ігнатов, О.Г. Кальман, О.М. Костенко, О.О. Кваша, В.М. Кудрявцев, М.М. Корчовий, І.І. Лановенко, О.М. Литвак, Л.В. Левицька, Г.М. Мінковський, А.А. Музика,

В.О. Навроцький, М.О. Ісаєв, Н.О. Озова, Є.П. Побегайло, Д.В. Рівман, В.О. Туляков, І.К. Туркевич, З.А. Тростюк, П.Л. Фріс, Я.М. Шевченко, О.М. Яковлев, крім того в основу дослідження покладено праці фахівців з психології, соціології, психіатрії І.С. Кона, С.В. Познишева, О.О. Зайцева, Р. Крафт-Ебінга, О.Г. Дозорцевої, Д. Майерса, Р. Аткинсона та ін.

На сьогоднішній день, в умовах дестабілізації звичних стандартів життєдіяльності, кризових явищ у політичній та соціально-економічній сферах поширюються злочинні явища та активізується антисуспільна поведінка, зокрема, правопорушення у тому числі і злочинні прояви серед неповнолітніх, що стає однією з найактуальніших суспільних проблем та викликає особливе занепокоєння. Таким чином, стан і тенденції злочинності неповнолітніх дають достатні підстави для висновку про те, що одним із найважливіших завдань боротьби зі злочинністю є запобігання злочинності неповнолітніх.

Запобігання злочинів у цілому базується на вирішенні суспільством значних соціально-економічних і культурно-виховних завдань його подальшого розвитку, тобто воно залежить від можливостей соціальної профілактики злочинності.

Заходи запобігання зґвалтувань, вчинених неповнолітніми, економічного характеру в значній мірі визначають характер і рівень розвитку матеріальних умов, життя суспільства, надаючи прямо чи опосередковано вплив на всі її сторони і сфери. Тому одним з основних заходів загально-соціальної профілактики зґвалтувань є стабілізація економічних процесів, а також підйом вітчизняної промисловості та сільськогосподарського виробництва, що дозволить державі вкладати якомога більше коштів у соціальну сферу.

Заходи економічного характеру полягають в: а) прийнятті та виконанні «Закону про молодь», націленого на пом'якшення економічних проблем неповнолітніх; б) поліпшення матеріального рівня сімей, які мають неповнолітніх, захисту незабезпечених сімей, гарантованості отримання ними роботи; в) поліпшення матеріального забезпечення дитячого та молодіжного спорту, творчості, ремісництва та дозвілля; г) скорочення підліткового та молодіжного безробіття.

В основному заходи запобігання злочинності неповнолітніх економічного характеру спрямовані на нейтралізацію

криміногенних наслідків функціонування економічної сфери і проявляють себе як на макрорівні (наприклад, оздоровлення економіки країни в цілому; економічного захист найменш забезпечених верств населення за допомогою введення науково обґрунтованого прожиткового мінімуму), так і на мікрорівні (наприклад, пільги і допомога конкретним особам, які знаходяться в критичних ситуаціях) [3, с. 11].

Економічна реформа в нашій країні повинна бути спрямована не тільки на стабілізацію економіки, що знаходиться у кризі, а й на підйом життєвого рівня населення. Для цього необхідно суттєво скоротити молодіжне безробіття; матеріально забезпечити дитячий та молодіжний спорт, творчість, та дозвілля. Наприклад, з метою активізації трудової діяльності підростаючого покоління необхідні наступні заходи економічного характеру:

а) передбачити в місцевих або регіональних бюджетах кошти для фінансування діяльності по створенню робочих місць для неповнолітніх;

б) встановити в регіонах пільгове оподаткування, кредитування, цільове фінансування та інші форми підтримки та стимулювання діяльності роботодавців щодо забезпечення зайнятості неповнолітніх.

Поліпшення матеріального добробуту, якості життя як населення в цілому, так і сімей, які виховують неповнолітніх, є важливою умовою запобігання зґвалтувань, вчинених неповнолітніми. Однак економічні заходи, тим більше заходу виробничого характеру, самі по собі безпосередньо не можуть привести до успіхів у боротьбі зі зґвалтуваннями.

Навіть у найбільш багатих і процвітаючих країнах зґвалтування вчиняються, а звідси можна зробити висновок, що причини подібного роду злочинів не завжди безпосередньо залежать від матеріальних умов життя людей і їхнього економічного благополуччя. Але чим багатша країна, тим краще, як показує практика, працюють там правоохоронні органи [4, с. 289].

Під заходами соціального характеру слід розуміти діяльність державних і недержавних органів та установ, громадських і релігійних організацій, різних соціальних прошарків суспільства, заснованих на поєднанні ідей, поглядів і відносин людей у суспільстві.

Забезпечення статевої недоторканності дітей та підлітків завжди було в числі пріоритетів юридичної науки [5, с. 91]. Але для того щоб запобігання злочинності серед неповнолітніх було ефективним, необхідні зусилля всього суспільства в цілому з метою забезпечення гармонійного розвитку підлітків при повазі до їх особистості та заохочення її розвитку з раннього дитинства [6, с. 23].

До заходів соціального характеру, на наш погляд, відносяться: 1) організація соціальної допомоги неблагополучним сім'ям; 2) соціальна допомога безпосередньо підліткам; 3) контроль і управління сферою спілкування неповнолітніх, організація їхнього дозвілля; 4) організація морального, статевого та духовного виховання підлітків у сім'ї, навчально-виховних закладах; 5) належну увагу суспільно-патріотичному вихованню підлітків; 6) підвищення якості всього навчального процесу, створення системи профілактики в кожному навчальному закладі.

Розкриємо дані заходи більш детально.

1. При розгляді питань профілактики порушень сексуальної поведінки у неповнолітніх майже всі автори особливу увагу приділяють соціальному оточенню і, перш за все, сім'ї. Зрозуміло, що моральне неблагополуччя сім'ї (бійки, пияцтво, насильство в сім'ї, вчинення батьками злочинів) в подальшому може негативно вплинути на поведінку підлітка.

Звичайно, негативні моменти виявити дуже важко, тим більше що втручання в сімейні справи має бути виключно коректним і тактовним. Але якщо подібні факти стають відомі громадськості, то з боку державних і недержавних органів та установ просто необхідно надавати соціальну, психологічну та педагогічну допомогу такій сім'ї.

2. Особливе значення має максимальна увага до підлітка, розуміння складності і суперечливості його суб'єктивного світу, розширення можливостей реалізації особистісних потреб та інтересів (наприклад, самоствердження) в різних сферах навчальної та громадської діяльності. Для цього необхідні: гідний рівень життя, доступність освіти та охорони здоров'я, створення кращих умов навчання, праці та відпочинку, підвищення ефективності виховної роботи.

Найбільш ефективною соціальною підтримкою є надання психологічної допомоги, юридичної консультації, надання робочих місць, тощо.

Для активізації трудової діяльності підростаючого покоління необхідні наступні соціальні заходи:

а) утворити в структурі органів молодіжної біржі праці спеціалізовані підрозділи по забезпеченню зайнятості неповнолітніх;

б) розробити цільові регіональні та муніципальні програми, що дають гарантію першого робочого місця молодим кадрам;

в) передбачити залучення неповнолітніх у виробничій сфері з впровадженням найбільш передових технологій.

Також необхідно відзначити, що підліткам притаманні погана соціальна пристосованість і загальна незадоволеність своїм становищем у суспільстві. Тому при здійсненні профілактичного впливу щодо неповнолітніх гвалтівників слід у кожному конкретному випадку з'ясовувати й оцінювати умови життя і побуту підлітка, дані про негативний вплив на його поведінку старших за віком осіб, інші особистісні особистості.

3. Узагальненою суб'єктивною причиною статевого злочину є мотивація – результат взаємодії особистості і середовища, так як неповнолітні знаходяться не тільки в родині, а й у мікросередовищі, що його оточує, в якому він постійно спілкується. У зв'язку з цим важливий напрямок загально соціального запобігання звалтувань, вчинених неповнолітніми, є організація їхнього дозвілля. За статистичними даними 23 % неповнолітніх, що перебували на профілактичному обліку в ОВС, не відвідували гуртки, секції та установи додаткової освіти, весь вільний час проводячи на вулиці в компанії однолітків.

При проведенні підлітками дозвілля, важливо не допустити впливу криміногенної середовища на законослухняних осіб, яких необхідно орієнтувати на вітчизняні духовні цінності, залучаючи до цього процесу релігійні організації. Найбільш ефективними заходами загального запобігання розглянутого виду злочинів є: організація позитивно спрямованого дозвілля підліткових груп; пропаганда здорового способу життя; активне залучення їх до занять фізкультури і спорту, мистецтва і літератури. Ця діяльність повинна здійснюватися у всіх інститутах соціального

розвитку, де навчається, працює або проводить вільний час підрастаюче покоління.

4. Опитування неповнолітніх засвідчило, що в більшості випадків вчинення згвалтувань було обумовлено їх негативними звичками і стереотипами поведінки, а також позицією схвалення і «розуміння» зі сторони однолітків, що пояснюється низьким рівнем моральності не лише підлітків, але й суспільства в цілому. У зв'язку з цим великого значення набуває моральне виховання неповнолітніх, що полягає в прищепленні їм таких якостей, як доброта, порядність, ввічливість, дисциплінованість. А батьки, вчителі, викладачі, в свою чергу, повинні подавати особистий приклад вміння вести себе в громадському місці і вимагати від неповнолітніх того ж. Інакше до підлітків слід застосовувати заходи громадського та адміністративного впливу.

У молодіжному середовищі необхідна пропаганда культури статевих відносин, яка повинна орієнтувати молодих людей у сфері сексуальних взаємин.

Також в даний час значну роль повинна відігравати морально-духовна спрямованість виховної роботи з підлітками, з рішучим усуненням кримінально-ринкової психології, відродженням психології колективізму, співчуття, справедливості і жертвності в ім'я вищих соціальних інтересів. У цих цілях повинні застосовуватися такі педагогічні методи, як корекція дефектів у вольовій сфері, корекція відчуженості, тривожності (страхів), емоційне співпереживання, корекція бродяжництва, самокорекція, організація позитивної діяльності [7, с. 123].

5. З метою підвищення моральності необхідно прищеплювати молоді суспільно-патріотичне виховання. Для цього, на наш погляд, необхідно наступне: відновлення і розвиток діяльності музеїв в освітніх установах; підвищення ефективності надання соціальної допомоги і підтримки ветеранам Великої вітчизняної війни та праці, підвищення мотивації молоді до служби в збройних силах України; максимальне використання можливостей установ культури та освіти з розвитку військово-патріотичного виховання.

До соціальних заходів також можна віднести підвищення якості всього навчального процесу. У більшості випадків педагогами не виявляються і не усуваються причини, які сприяють антигромадській поведінки. Найчастіше приховуються

правопорушення учнів, які пізніше можуть перерости у вчинення зґвалтувань.

Дослідники відзначають, що неповнолітні піддавалися насильству в школі або у вуличній компанії, але розповіли про це вчителям тільки 2 %, що свідчить про крайній ступінь недовіри до них [8, с. 21].

Таким чином, тільки з покращенням економічної ситуації в Україні можливо сподіватися на те, що в майбутньому з'являться реальні можливості поліпшення умов життя, шкіл, дошкільних та позашкільних закладів; на реалізацію різних соціальних програм, спрямованих на поліпшення умов життя людей, і, відповідно, відбудуться зміни у ситуації зі злочинністю неповнолітніх.

По-перше, до основних заходів економічного характеру, спрямованих на запобігання зґвалтуванням, вчинених неповнолітніми, належать:

- прийняття і виконання Закону про молодь, який був би націлений на вирішення чи пом'якшення економічних проблем неповнолітніх;

- поліпшення матеріального становища сімей, які виховують неповнолітні, захист малозабезпечених сімей, гарантованість отримання ними роботи;

- скорочення підліткового та молодіжного безробіття;

- поліпшення матеріального забезпечення освітніх та закладів дозвілля.

По-друге, необхідним є поліпшення системи профілактики в кожному навчальному закладі, а саме: чітке виконання навчального плану; забезпечення повсякденної зайнятості учнів після занять корисними видами діяльності (організація спортивних секцій, гуртків, відвідування музеїв, кіно, тощо) ; роз'яснення підліткам правил поведінки на вулиці і в інших місцях з метою недопущення обставин, що сприяють вчиненню зґвалтувань.

По-третє, у сфері освіти необхідно: а) створити умови для отримання всіма бажаними безкоштовної середньої (повної) загальної освіти; б) вжити заходів до розвитку установ початкової професійної освіти всіх типів; в) відтворити в кожному навчальному закладі відповідні органи профілактики

правопорушень учнів; г) удосконалити психологічну службу в навчальних закладах, до якої входив би психолог, що займається психокорекцією школярів.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ

1. Литвинов А. Н. Профилактика преступлений. От теории к практике : [науч.-практ. пособие] / А. Н. Литвинов, Т. С. Гавриш. – М. : Экмос, 2003. – 160 с.
2. Мишота В. А. Предупреждение сексуальных посягательств в отношении несовершеннолетних в семье : [учеб. пособие] / В. А. Мишота. – М. : Изд-во ВНИИ МВД России, 2003. – 80 с.
3. Масленников К. И. Оперативно-розыскные и криминологические проблемы предупреждения насильственных действий сексуального характера : дис. ... канд. юрид. наук : спец. 12.00.09 / Масленников Константин Игоревич. – СПб., 1999. – 202 с.
4. Антонян Ю. М. Сексуальные преступления / Ю. М. Антонян, А. А. Ткаченко. – М. : Амальтея, 1993. – 319 с.
5. Люблинский П. Половые посягательства против детей / П. Люблинский // Проблемы преступности : [сб. науч. тр.]. – М., 1926. – С. 89–92.
6. Руководящие принципы Организации Объединенных Наций для предупреждения преступности среди несовершеннолетних : резолюция Генеральной Ассамблеи от 1 дек. 1990 г. № 45/112.
7. Абызов Р. М. Насильственная преступность несовершеннолетних: характеристика, типология, предупреждение / Р. М. Абызов, Г. А. Юрков. – Ижевск, 1999.
8. Замышляев Д. В. Социально-психологические предпосылки правонарушений несовершеннолетних / Д. В. Замышляев // Российский следователь. – 2003. – № 2. – С. 20–22.